



صفحه ۸۰ تا ۱۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۵

صیانت امنیت فرهنگی از طریق تقویت هویت اسلامی: ارائه مدل هیئت محور

مرتضی نثاری^۱، یوسف حسین نژاد خاکی^۲

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تحلیل دقیق نقش هیئت‌های مذهبی در تقویت امنیت فرهنگی-هویتی و بررسی ارتباط آن با امنیت ملی انجام شده است. با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون و انجام مصاحبه‌های عمیق با خبرگان حوزه امنیت فرهنگی و دین‌داری، پنج مضمون فراگیر شناسایی شد: هویت‌بخشی اسلامی-ایرانی، گفتمان‌سازی مقاومت، انسجام‌بخشی اجتماعی، مکانیسم‌های پدافند غیرعامل فرهنگی و آسیب‌شناسی راهبردی. نتایج نشان می‌دهد که هیئت‌های مذهبی از طریق بازتعریف مفاهیمی همچون شهادت و ایثار و تولید گفتمان‌های جایگزین در برابر روایت‌های لیبرال-سکولار، به‌عنوان «سپر امنیتی نرم» عمل می‌کنند. این نهادها، با ایجاد و تقویت شبکه‌های مردمی و مدیریت هوشمندانه بحران‌های اجتماعی، نقش بی‌بدیلی در انسجام ملی، کاهش شکاف‌های طبقاتی و تقویت همبستگی اجتماعی دارند. علاوه بر این، تحقیق نشان داد که چالش‌های جدی همچون نفوذ جریان‌های انحرافی، نبود آموزش تخصصی برای مداحان و ضعف در سازوکارهای حمایتی، مانع از ارتقای تاب‌آوری فرهنگی می‌شود و این نهادها را آسیب‌پذیر می‌سازد. در راستای مقابله با این آسیب‌ها، پژوهش حاضر «مدل پنج‌ضلعی امنیت فرهنگی-هویتی» را معرفی می‌کند که در سه لایه عملکردی عمل می‌کند: هویت‌بخشی و گفتمان‌سازی مقاومت در لایه اول، انسجام‌بخشی و پدافند غیرعامل فرهنگی در لایه دوم و آسیب‌شناسی راهبردی به‌عنوان لایه سوم. این مدل تأکید دارد که با ساماندهی راهبردی و تقویت عملکرد این اضلاع، هیئت‌های مذهبی می‌توانند به‌عنوان «سازمان‌های پیشران امنیت نرم» عمل کرده و هزینه‌های امنیتی نظام را کاهش دهند. پیشنهاد می‌شود نهادهای حاکمیتی، این هیئت‌ها را در اسناد راهبردی به‌عنوان یکی از ارکان اصلی امنیت نرم، جایگاه‌دهی کنند و از ظرفیت‌های آن‌ها برای تدوین سیاست‌های جامع امنیت فرهنگی بهره‌گیرند.

واژگان کلیدی: امنیت فرهنگی، هویت‌بخشی اسلامی-ایرانی، گفتمان‌سازی مقاومت، انسجام‌بخشی اجتماعی، آسیب‌شناسی راهبردی، هیئت مذهبی.

۱. دانشجوی دوره دکتری مدیریت راهبردی فرهنگی دانشگاه عالی دفاع ملی. تهران ایران (نویسنده مسئول).

nesari.morteza@gmail.com

۲. دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی، استاد و دبیر گروه آموزشی مدیریت راهبردی فرهنگی، دانشکده مدیریت

راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. modiriyat@sndu.ac.ir



Safeguarding Cultural Security through Strengthening Islamic Identity: Presenting a Religious Assemblies-Based Model

Morteza Nesari¹, Yusef Husein Nejad Khaki²

Abstract

The present study aims to thoroughly analyze the role of religious communities, known as “Hey’ats” in enhancing cultural-identity security and their simultaneous correlation with national security. Using thematic analysis and in-depth interviews with experts in cultural security and religious practices, five overarching themes were identified: Islamic-Iranian identity-building, resistance discourse creation, social cohesion, cultural non-active defense mechanisms, and strategic vulnerability assessment. The findings reveal that Hey’ats play a significant role as “soft security shields” against cultural soft threats, mainly by redefining concepts such as martyrdom and sacrifice and producing alternative discourses to counteract liberal-secular narratives. Moreover, these communities strengthen national cohesion and bridge social gaps by creating grassroots networks and intelligently managing societal crises. Nevertheless, the study identified critical challenges, including the infiltration of disruptive ideologies, a lack of specialized training for religious performers, and inadequate support mechanisms, which increase their vulnerability and hinder cultural resilience. In response to these challenges, the study introduces the “Five-Sided Cultural-Identity Security Model,” operating on three functional layers: identity-building and resistance discourse creation at the first layer, social cohesion and cultural passive defense mechanisms at the second layer, and strategic vulnerability assessment as the third layer. The model emphasizes that with strategic organization and reinforced operations across these dimensions, Hey’ats can act as “drivers of soft security,” significantly reducing the security costs of the system. It is proposed that governing institutions recognize Hey’ats in strategic national documents not merely as religious organizations but as key contributors to soft security infrastructure. Furthermore, leveraging their capacity to craft comprehensive cultural security policies can lead to sustainable security based on active public participation.

Keywords: Cultural Security, Islamic-Iranian Identity Strengthening, Resistance Discourse Formation, Social Cohesion, Strategic Pathology, Religious Assemblies(Hey’ats)

1. Ph.D Cadidate in Strategic Cultural Management, Supreme National Defense University, Tehran, Iran (Writer-inCharge) nesari.morteza@gmail.com

2. Ph.D in Cultural Policy Making, Professor and Secretary of Strategic Cultural Management Department, Faculty of Strategic Management, Supreme National Defense University, Tehran, Iran, modiriyat@sndu.ac.ir



مقدمه

امنیت داخلی در گفتمان جمهوری اسلامی ایران، مفهومی بنیادی و راهبردی است که علاوه بر ابعاد نظامی و اقتصادی، بر محورهای هویت اسلامی-ایرانی تکیه دارد. در این میان، امنیت فرهنگی به عنوان ستون اصلی امنیت داخلی، نقشی بی‌بدیل در پایداری جامعه و مقابله با بحران‌های ارزشی ایفا می‌کند. با توجه به چالش‌های عصر حاضر، از جمله گسترش فناوری‌های ارتباطی و تحولات ارزشی، ضرورت توجه به تقویت هویت اسلامی به عنوان یکی از ارکان امنیت فرهنگی بیش از پیش نمایان شده است. این پژوهش با هدف بررسی ظرفیت‌های مذهب به عنوان ابزارهای تقویت هویت اسلامی و سازوکار پدافند فرهنگی در جهت تأمین امنیت داخلی و حفظ انسجام ملی انجام شده است.

در عصر حاضر، تغییرات ارزشی و گفتمان‌های ناسازگار جهانی، تهدیدی جدی برای ریشه‌های اعتقادی و فرهنگی جوامع اسلامی، به ویژه ایران، محسوب می‌شوند. اهمیت موضوع زمانی آشکار می‌شود که امنیت فرهنگی نه فقط جنبه‌ای وابسته، بلکه زیرساختی برای امنیت همه جانبه کشور است. با وجود این چالش‌های امنیتی، هیئت‌های مذهبی همچنان جایگاه قابل توجهی در جامعه دارند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که ۵۷ درصد نوجوانان تهرانی سالی چندین بار در مراسم روضه و عزاداری شرکت می‌کنند (مرکز رصد فرهنگی، ۱۴۰۲: ۱۹). این مشارکت گسترده، ظرفیت ارزشمند هیئت‌ها برای تقویت هویت اجتماعی و انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی را برجسته می‌کند. به ویژه در ایام محرم و عاشورا، هیئت‌های مذهبی با استفاده از ظرفیت‌هایی همچون مراسم عزاداری، تکیه‌ها، حسینیه‌ها و پیام‌های قیام امام حسین (ع)، فرصت مناسبی برای ایجاد تعامل عمیق‌تر جوانان با مفاهیمی مانند ایثار، عدالت و مبارزه با ظلم فراهم می‌آورند. هیئت‌های مذهبی با قابلیت‌های منحصربه‌فرد خود می‌توانند نقشی کلیدی در مقابله با این چالش ایفا کنند و به تقویت هویت اسلامی-ایرانی به عنوان سپر امنیت فرهنگی بپردازند.

پرسش‌های کلیدی این پژوهش حول محورهای زیر شکل گرفته است: هیئت‌های مذهبی چگونه قادرند هویت اسلامی-ایرانی را تقویت کنند؟ چه الزامات و راهکارهایی برای بهره‌گیری بهینه از ظرفیت‌های این نهادها وجود دارد؟ و چگونه می‌توان این نهادها را به بخشی از ساختار راهبردی امنیت داخلی تبدیل کرد؟ در وضع موجود، هیئت‌های مذهبی به دلیل مردمی بودن و دسترسی گسترده به لایه‌های اجتماعی، نقش اساسی در بازتولید گفتمان مقاومت و تقویت انسجام ملی ایفا می‌کنند. با این حال، نبود سیاست‌های راهبردی و حمایت‌های ساختاری باعث



شده است این نهادها با چالش‌هایی از جمله کاهش مشارکت جوانان، تحریف گفتمان‌های دینی و نفوذ جریان‌های انحرافی مواجه شوند. در وضع مطلوب، با ارائه الگوهای حکمرانی مشارکتی و هماهنگی میان هیئت‌ها و نهادهای حاکمیتی، می‌توان این ظرفیت‌ها را به محور اصلی امنیت فرهنگی کشور تبدیل کرد.

این پژوهش در پی آن است تا نقشی عملیاتی برای هیئت‌های مذهبی در امنیت فرهنگی تعریف کند و نشان دهد چگونه این نهادها می‌توانند با تقویت هویت اسلامی-ایرانی، زیرساختی مستحکم برای امنیت داخلی ایجاد کنند. دغدغه اصلی، یافتن الگوهای عملی و راهبردی برای مقابله با چالش‌های فرهنگی و حفظ پایداری جامعه است. در نهایت، سؤال اصلی پژوهش این است که هیئت‌های مذهبی چگونه می‌توانند با تقویت هویت اسلامی-ایرانی، امنیت فرهنگی کشور را تضمین کنند و چه راهبردهایی برای هم‌گرایی این نهادها با سیاست‌های امنیت داخلی وجود دارد.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

پیشینه‌شناسی تحقیق

در پیشینه پژوهش، مطالعات متعددی موردبررسی قرار گرفته‌اند که رابطه بین دین‌داری و امنیت فرهنگی و اجتماعی را تحلیل کرده‌اند.

در تحقیق پورسعید «نسبت مفهومی فرهنگ و امنیت: جستاری در چیستی امنیت فرهنگی» (۱۴۰۱)، مفهوم «امنیت فرهنگی» مورد بازشناسی قرار گرفت و مشخص شد که عناصر مقوم امنیت، از جمله مؤلفه‌های ذهنی، زبانی، معنایی و اخلاقی، عمده‌تاً فرهنگی هستند. نتایج نشان داد که چهار رابطه مشخص میان فرهنگ و امنیت وجود دارد: فرهنگ به‌مثابه بُعدی از امنیت، موضوع ارجاعی، شاکله محیط امنیتی و منبع تهدید.

خرمشاد و همکاران، در مقاله‌ای تحت عنوان «شبکه‌سازی شیعیان جهان؛ فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو» (۱۴۰۱)، به بررسی فرصت‌ها و چالش‌های شبکه‌سازی و نهادسازی شیعیان در راستای حفظ و تقویت هویت جمعی شیعه پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که تقویت این شبکه‌ها و رفع تهدیدات موجود، علاوه بر انسجام شیعیان، می‌تواند ضریب امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را افزایش دهد و به‌عنوان ابزاری راهبردی برای مقابله با چالش‌های هویتی و فرهنگی عمل کند. پویافر (۱۴۰۰) در مقاله «تحولات دین‌داری و بعد اجتماعی امنیت ملی در ایران»، به تحلیل



تغییرات دین‌داری طی چهار دهه اخیر پرداخته و کاهش نقش و جایگاه نهاد دین در جامعه را مورد تأکید قرار داده است.

شفیعی و مولایی در «نظریه‌پردازی؛ الگوی راهبردی دین در تولید امنیت فرهنگی» (۱۳۹۹) نقش دین در تولید امنیت فرهنگی را بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که مهندسی تحول فرهنگی با تکیه بر نزول تدریجی قرآن کریم می‌تواند جامعه‌پذیری فرهنگ اسلامی را تسریع بخشد و امنیت فرهنگی را تقویت کند.

در مطالعه عبدالحمیدی و همکاران «بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی با تأکید بر ابعاد دین‌داری» (۱۳۹۵)، ابعاد مختلف دین‌داری و تأثیر آن بر احساس امنیت اجتماعی بررسی شده است. نتایج نشان داد که ابعاد اعتقادی، مناسکی، تجربی و پیامدی دین‌داری، همراه با مشارکت اجتماعی و اعتماد به رسانه‌های داخلی، بر احساس امنیت تأثیرگذار هستند. هاشمیان و همکاران (۱۳۹۱) «تأثیر دین‌داری و رسانه‌های جمعی بر احساس امنیت اجتماعی دانشجویان» را تحلیل کرده‌اند و دریافته‌اند که استفاده از تلویزیون و ابعاد اعتقادی دین‌داری بیشترین نقش را در تقویت این احساس ایفا می‌کنند.

مطالعه پوراحمد و همکاران در «بررسی رابطه دین‌داری و احساس امنیت در فضاهای شهری و روستایی» (۱۳۹۱) بر رابطه دین‌داری و احساس امنیت در فضاهای شهری و روستایی متمرکز بود که وجود همبستگی معنادار میان این دو را تأیید کرد.

همچنین کامران و عبادتی در «بررسی عوامل اقتصادی اجتماعی مؤثر بر احساس آرامش و امنیت اجتماعی زنان دانشجو» (۱۳۸۹) و نوروزی و فولادی سپهر «بررسی احساس امنیت اجتماعی زنان ۲۹-۱۵ ساله شهر تهران و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن» (۱۳۸۸) به بررسی ابعاد مختلف دین‌داری و تأثیر آن بر احساس امنیت اجتماعی پرداخته‌اند. پژوهش‌های بین‌المللی نظیر کوی و لی^۱ «امنیت‌زدایی از امنیت مرزهای چین: فراتر از بحث‌های مثبت و منفی» (۲۰۱۱)

کراکوس^۲ و همکاران «ترس از جرم در میان شهروندان ترکیه» (۲۰۱۰)، پانزانیس^۳ «ترس از جرم، آسیب‌پذیری و فقر در بریتانیا» (۲۰۰۹) و کلمن و هوفر^۴ «مدارس دولتی و خصوصی: تأثیر

1. Cui S. & Li J

2. Karakus

3. Pantazis

4. Coleman, J. S. & Hoffer



جوامع» (۱۹۸۷) نیز از منظرهای متفاوت به تحلیل رابطه میان ارزش‌های فرهنگی، دین‌داری و امنیت اجتماعی پرداخته و نشان داده‌اند که افزایش دین‌داری می‌تواند به تقویت امنیت فرهنگی و اجتماعی کمک شایانی نماید.

پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که رابطه میان دین‌داری و امنیت فرهنگی-اجتماعی همواره مورد توجه بوده است. بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که در جامعه مذهبی ایران، روندهای جهانی شدن و نفوذ رسانه‌های نوین مانند ماهواره و اینترنت چالش‌هایی برای حفاظت از فرهنگ بومی ایجاد کرده‌اند. مطالعات گذشته تأکید دارند که افزایش دین‌داری و مشارکت در اجتماعات مذهبی، امنیت فرهنگی و اجتماعی را تقویت می‌کند.

پژوهش حاضر با رویکردی میدانی و پیمایشی، نوآوری‌هایی را ارائه می‌دهد که شامل طراحی دقیق مؤلفه‌ها و گویه‌های مرتبط با دین‌داری و امنیت فرهنگی و بررسی تجربی رابطه آن‌ها است. همچنین با ترکیب تحلیل پدیده‌های فرهنگی-امنیتی و دین‌داری، چارچوبی میان‌رشته‌ای و کاربردی برای تدوین سیاست‌های راهبردی ارائه می‌دهد. این پژوهش توانایی بیشتری برای تبیین سازوکارهای پیونددهنده دین، فرهنگ و امنیت در جامعه ایران داشته و به عنوان الگویی برای تقویت مقاومت فرهنگی مطرح می‌شود.

مبانی نظری

هیئت‌های مذهبی: هیئت‌های مذهبی، به عنوان اجتماعاتی مؤمنانه که حول محور ثقلین، یعنی قرآن و اهل بیت (علیهم‌السلام)، شکل گرفته‌اند، نقش حیاتی در احیای امر اهل بیت (علیهم‌السلام) و حفظ امنیت فرهنگی جامعه ایفا می‌کنند. این گروه‌ها نه تنها شعائر دینی مرتبط با قیام امام حسین (ع) و عاشورا را زنده نگه می‌دارند، بلکه از طریق ترویج آموزه‌های قرآنی و اهل‌بیتی، توانسته‌اند پیوندی عمیق میان ارزش‌های دینی و هویت اجتماعی ایجاد کنند و در برابر تهدیدهای فرهنگی خارجی، سپری مقاوم برای حفظ اصالت و هویت اسلامی باشند. آبروش (۱۴۰۱) در این راستا بیان می‌کند که هیئت مذهبی، اجتماع مؤمنانه‌ای است که هدف اصلی آن احیای امر اهل بیت (علیهم‌السلام) بوده و نقش ویژه‌ای در تقویت سرمایه اجتماعی مبتنی بر باورهای دینی ایفا می‌کند.

این گروه‌های مذهبی، با استفاده از شبکه‌های ارتباطی گسترده، آموزش معارف دینی و ارائه خدمات اجتماعی، در انسجام‌بخشی به جامعه، انتقال پیام‌های اخلاقی و تقویت هویت جمعی نقش



برجسته‌ای دارند. گردهمایی حول محور ثقلین، فرصت مناسبی برای ایجاد همبستگی اجتماعی و مقابله با چالش‌های فرهنگی و هویتی فراهم می‌کند. این ویژگی‌ها، هیئت‌های مذهبی را نه تنها به‌عنوان نهادهایی مذهبی، بلکه به‌عنوان عاملان مؤثر در حفاظت از اصالت فرهنگی و امنیت جامعه اسلامی مطرح می‌سازد.

مطالعات اجتماعی-دینی نشان می‌دهد که هیئت‌های مذهبی، به‌عنوان گروه‌هایی سازمان‌یافته با اهداف مذهبی و اجتماعی، نه تنها در ترویج فرهنگ دینی، بلکه در مقابله با چالش‌های فرهنگی و تهدیدات هویتی نیز نقش مهمی ایفا می‌کنند. به این ترتیب، این نهادها با ترویج آموزه‌های اخلاقی، ایجاد انسجام میان اقشار مختلف جامعه و حفاظت از ارزش‌های اسلامی، سهم عمده‌ای در تقویت امنیت فرهنگی و اجتماعی دارند. هیئت‌ها از طریق برگزاری مراسم مذهبی و آموزش معارف دینی، جایگاه ویژه‌ای در شکل‌دهی هویت اسلامی و محافظت از آن دارند (مظاهری، ۱۳۸۹: ۲۷۵). هویت و هویت دینی: هویت به‌طور کلی مفهومی پیچیده است که بیشتر یک پرسش بنیادین درباره «من کیستم؟» است تا یک پاسخ مشخص (بنویست^۱، ۲۰۰۴: ۹). برخلاف رویکردهای سنتی که هویت را ثابت و تغییرناپذیر می‌دانستند، امروزه هویت به‌عنوان فرایندی پویا از «صیرورت و شدن» موردنظر است (پیک^۲، ۲۰۰۵). این تحول در طول زندگی افراد و گروه‌ها رخ می‌دهد و تحت تأثیر تجربیات شخصی و تغییرات اجتماعی قابل‌بازسازی است. نظریه‌هایی مانند «کنش متقابل نمادین» بیان می‌کنند که فرد، هویت خود را بر اساس تعامل با جامعه و تصویری که دیگران از او دارند، شکل می‌دهد (گل‌محمدی، ۱۳۸۶: ۲۲۳). تاجفل^۳ نیز در نظریه هویت اجتماعی بر تأثیر تعلق به گروه‌های خاص و نقش آگاهی از عضویت در این گروه‌ها تأکید دارد (کارن یوسکین و کاردلیس^۴، ۲۰۰۵). به‌طور کلی، هویت ترکیبی از جنبه‌های شناختی، ارزشی و احساسی است.

هویت دینی یکی از مهم‌ترین ابعاد هویت است که نقش ویژه‌ای در شکل‌دهی هویت اجتماعی افراد ایفا می‌کند. دین نه تنها مرزبندی میان معتقدان و غیر معتقدان را مشخص می‌کند، بلکه به یکپارچگی جامعه و کاهش کشمکش‌های اجتماعی کمک می‌کند (قنبری برزبان و همتی، ۱۳۹۴: ۱۲۱). از دیدگاه قرآن، هویت انسانی پویاست و به رابطه با خدا و میزان پذیرش ولایت

1. Benoist
2. Peek
3. Tajfel
4. Karanauskien & Kardelis



الهی وابسته است. این هویت در طول زندگی انعطاف پذیر و تحت تأثیر تصمیمات فردی است (علم الهدی، ۱۳۸۷).

ابعاد هویت اسلامی: هویت اسلامی دارای سه بعد اصلی است: باورهای دینی، عواطف دینی و عملکردهای دینی. بُعد اعتقادی بر پایه معرفت و بصیرت استوار است و نشان دهنده آگاهی به اصول و تکالیف الهی (صمدی، ۱۴۰۱: ۳۶). بُعد عاطفی با احساس تعلق به جامعه دینی مرتبط است و محرک رفتارهای دینی و تعهد به اجتماع دینی محسوب می شود (طالبان، ۱۳۸۸: ۳۰). بُعد کنشی و رفتاری شامل اعمال و مناسکی است که فرد مسلمان بر اساس تعلیم اسلامی انجام می دهد (صمدی، ۱۴۰۱: ۳۶).

ابعاد فرهنگی، تاریخی، اجتماعی و سیاسی هویت اسلامی به عنوان تجلیات این سه بعد اصلی عمل می کنند. فرهنگ اسلامی، متأثر از باورها و عملکردهای دینی، در قالب سنت ها، معماری و هنر بروز می یابد. تاریخ اسلام نیز همواره منبعی برای تقویت عواطف دینی و باورها بوده است، مانند واقعه عاشورا که هویت شیعیان را غنی می کند. بعد اجتماعی به تعاملات بر اساس ارزش های دینی مربوط می شود و بعد سیاسی بر اصول عدالت و مسئولیت پذیری حکومت اسلامی تأکید دارد. پایبندی نظری به اصول فکری اسلام (باورهای دینی) و پایبندی عملی به اعمال دینی (عملکردهای دینی) در قرآن مورد تأکید قرار گرفته اند (عصر، ۳). استحکام بخشی هویت اسلامی به معنای تقویت آگاهی به باورها و ارزش های اسلامی، تقویت تعلق به جامعه اسلامی و پایبندی عملی به آموزه های دینی است؛ هدفی که در فعالیتهای هیئت های مذهبی برجسته شده است. امنیت فرهنگی: امنیت در دوران جنگ سرد بیشتر به موضوعاتی مانند حاکمیت دولت ها، تمامیت ارضی و خودمختاری سیاسی محدود بود؛ اما از دهه ۱۹۸۰ میلادی، مفهوم امنیت به طور قابل توجهی گسترش یافت و ابعاد جدیدی مانند امنیت فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و محیطی را در بر گرفت. نظریه پردازان مکتب کپنهاگ نقش مهمی در توسعه این دیدگاه داشتند و امنیت را در پنج بخش نظامی، سیاسی، اقتصادی، محیطی و اجتماعی دسته بندی کردند. در این میان، امنیت فرهنگی و اجتماعی به عنوان مفاهیمی نسبتاً نوظهور، تمرکز کمتری بر تمامیت ارضی داشته و بیشتر بر حفاظت از هویت جمعی در جامعه معطوف اند (پانیچ^۱، ۲۰۰۹: ۳۰).

امنیت فرهنگی، برخاسته از حفظ الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، مذهب و هویت ملی است و مشارکت مردم در اجتماعات و فعالیتهای اجتماعی و مذهبی، ابزاری کلیدی برای تقویت این



امنیت به شمار می‌رود (بوزان^۱ و همکاران، ۱۹۸۸). دین و دین‌داری، به‌ویژه در قالب مناسک دسته‌جمعی، سهم عمده‌ای در ایجاد انسجام اجتماعی و ارتقای امنیت فرهنگی دارد. دورکیم دین را مجموعه‌ای از اعتقادات و مناسک تعریف می‌کند که به افراد در مواجهه با مشکلات زندگی توانایی بیشتری می‌بخشد و به بقای میراث فرهنگی کمک می‌کند (شایگان، ۱۳۹۲: ۱۹۰).

در جامعه ایران، هیئت‌های مذهبی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین اجتماعات دینی و مذهبی، نقش ویژه‌ای در امنیت فرهنگی دارند. این اجتماعات که حول محور قرآن و اهل‌بیت (علیهم‌السلام) شکل گرفته‌اند، از طریق برگزاری مراسم مذهبی، همچون عزاداری‌های عاشورا، هویت اسلامی را حفظ کرده و ارزش‌های دینی را به نسل‌های آینده منتقل می‌کنند. هیئت‌ها همچنین با ایجاد فضای همبستگی و تقویت سرمایه اجتماعی، به کاهش مخاطرات فرهنگی کمک شایانی می‌کنند. گیدنز^۲ بر این باور است که باورهای مذهبی و انجام مناسک آرامش‌بخش، علاوه بر تزریق احساس امنیت، افراد را در تجربه رویدادهای دشوار زندگی توانمندتر می‌کند (گیدنز، ۱۳۸۶: ۴۹۵).

سرمایه اجتماعی که در اجتماعات مذهبی شکل می‌گیرد، نقش مهمی در تقویت امنیت فرهنگی دارد. برخی محققان، مشارکت در این اجتماعات را عاملی برای ایجاد تعاملات مثبت، جلب اعتماد و تقویت قواعد هنجاری می‌دانند. این قواعد، ضمن کنترل انحرافات اجتماعی، محیطی امن برای روابط انسانی فراهم می‌کنند که احساس آرامش و امنیت را تقویت می‌کند در همین راستا، پژوهش‌های متعددی نیز تأیید کرده‌اند که دین‌داری و مناسک مذهبی، رفتارهای بزهکارانه را کاهش داده و امنیت اجتماعی را ارتقا می‌بخشند (لیتچفیلد^۳، ۲۰۱۰: ۲۰۰).

هیئت‌های مذهبی در ایران، به‌عنوان یکی از جلوه‌های برجسته دین‌داری جمعی، نه‌تنها در زنده نگه‌داشتن شعائر دینی، بلکه در تقویت همبستگی اجتماعی و مقابله با تهدیدهای فرهنگی نیز نقش بارزی دارند. این اجتماعات با انسجام‌بخشی میان اعضای جامعه، افزایش احساس تعلق و فراهم‌سازی زمینه انتقال ارزش‌ها، به‌طور مستقیم به ارتقای امنیت فرهنگی در جامعه کمک می‌کنند. به‌طور کلی، امنیت فرهنگی در جامعه ایران با مشارکت در اجتماعات مذهبی مانند هیئت‌های مذهبی تقویت می‌شود. این مناسک دسته‌جمعی و تعاملات اجتماعی، از طریق حفظ و گسترش هویت جمعی و دینی، به مقابله با تهدیدهای فرهنگی پرداخته و سرمایه اجتماعی مؤثری ایجاد می‌کنند.

1. Buzan

2. Giddens

3. Litchfield



روش شناسی

این پژوهش با رویکرد کیفی و استفاده از روش تحلیل مضمون^۱ به عنوان روشی منعطف و نظام مند جهت شناسایی، سازمان دهی و تفسیر الگوهای معنایی در داده های کیفی (بویاتزیس^۲، ۱۹۹۸: ۴) - انجام گردید. جامعه آماری پژوهش شامل فعالان هیئت های مذهبی، مداحان و مسئولان نهادهای فرهنگی - امنیتی با حداقل سه سال سابقه فعالیت مؤثر بود. نمونه گیری به روش هدفمند و گلوله برفی انجام شده و نهایتاً ۳۵ نفر از استان های مختلف به عنوان نمونه انتخاب شدند. داده ها از طریق مصاحبه های نیمه ساختار یافته (با مدت زمان ۴۵ تا ۷۰ دقیقه) جمع آوری شدند؛ تمامی مصاحبه ها پس از اخذ رضایت آگاهانه ضبط و به صورت کلمه به کلمه پیاده سازی گردیدند و سپس با استفاده از نرم افزار مکس کیودی ای^۳ کد گذاری شدند. در ابتدا، متون به طور مکرر خوانده شدند تا ایده های اولیه استخراج شود؛ سپس واحدهای معنایی مرتبط با سؤالات پژوهش شناسایی و ۱۵۰ کد اولیه استخراج گردید. این کدها در قالب مضامین پایه و سازمان دهنده دسته بندی، بازبینی و موارد تکراری حذف شدند تا نهایتاً پنج مضمون فراگیر و ۲۵ مضمون سازمان دهنده نهایی تأیید گردید.

برای تضمین اعتبار، از روش های بازبینی توسط همتا، بررسی توسط اعضا و مثلث سازی استفاده شد و پایایی پژوهش با ضریب کاپای کوهن (۰,۸۲)^۴ سنجیده گردید. همچنین اصول اخلاقی از جمله حفظ ناشناسی شرکت کنندگان و اخذ رضایت آگاهانه رعایت شده است. اگرچه سوگیری یادآوری و تمرکز بر هیئت های فعال به عنوان محدودیت هایی مطرح می شوند، این روش توانست ابزاری مؤثر برای درک نقش هیئت های مذهبی در امنیت فرهنگی ارائه دهد.

یافته ها و تجزیه و تحلیل داده ها

الف: یافته های تحقیق

در تحلیل مضمون، ابتدا کدهای اولیه از داده های خام (مصاحبه های نیمه ساختار یافته) استخراج می شوند. سپس این کدهای اولیه که نشان دهنده ایده ها و مفاهیم متعدد هستند، به صورت گروهی در قالب «مضامین پایه» سازمان دهی می شوند. در ادامه، این مضامین پایه باهم ترکیب شده و

1. Thematic Analysis
2. Boyatzis
3. MAXQDA



به‌عنوان «مضمون سازمان دهنده» ظاهر می‌شوند؛ یعنی یک مجموعه از مضامین پایه که در کنار هم ابعاد کلی و ساختاری موضوع مورد بررسی را تشکیل می‌دهند. در این حالت، مضمون فراگیر نتیجه نهایی‌ای است که نمایانگر کل الگو و روند تحلیل محیط موضوع است.

جدول شماره ۱. جدول مضامین فراگیر و سازمان دهنده

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	نمونه کدهای اولیه مرتبط
هویت‌بخشی اسلامی-ایرانی	بازتعریف مفاهیم «شهادت» و «ایثار» در آیین‌های عاشورایی	- تفکیک مفاهیم «شهادت» و «ایثار» در آیین‌های عاشورایی- تقویت ایرانیت از طریق روایتگری حماسه‌های ملی-مذهبی- مقابله با گسست نسلی با زبان هنر و مداحی نوین- نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در قالب روضه‌های خانوادگی

در ادامه، پس از استخراج و گروه‌بندی کدهای اولیه به‌عنوان مضامین پایه و سپس ترکیب آن‌ها به‌عنوان مضامین سازمان دهنده، فرایند همگرایی برای استخراج مضامین فراگیر انجام شد. در این مرحله، با تحلیل تطبیقی و ادغام مضامین سازمان دهنده که هر کدام بازتاب‌دهنده ابعاد کلیدی موضوع هستند، یک چارچوب مفهومی جامع‌تر ایجاد گردید. در نتیجه، مضامین سازمان دهنده به‌عنوان عناصر سازنده، در سطحی بالاتر به مضامین فراگیر تبدیل شدند که نمایانگر مفاهیم کلان موضوع پژوهش می‌باشند. جدول زیر فرآیند تبدیل و مثال‌هایی از این همگرایی را به‌اختصار نشان می‌دهد.



جدول شماره ۲. جدول مضامین فراگیر و سازمان دهنده

فراگیر	سازمان دهنده
هویت بخشی اسلامی-ایرانی	- بازتعریف مفاهیم «شهادت» و «ایثار» در آیین های عاشورایی - تقویت ایرانیّت از طریق روایتگری حماسه های ملی-مذهبی (مانند دفاع مقدس) - مقابله با گسست نسلی با زبان هنر و مداحی نوین - ترویج الگوهای سبک زندگی اسلامی-ایرانی - نهادهای سازای ارزش های اخلاقی در قالب روضه های خانوادگی
گفتمان سازی مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی	- تولید گفتمان «استکبارستیزی» با استناد به خطبه های امام حسین (ع) - بازخوانی مفاهیم قرآنی مانند «جهاد اکبر» و «امر به معروف» در فضای مجازی - تقابل گفتمانی با روایت های لیبرال-سکولار از آزادی - ساخت روایت های بدیل از مفاهیم مدرن (مانند عدالت، برابری) - بهره گیری از ادبیات حماسی در شعرنویسی های خیابانی
انسجام بخشی اجتماعی	- ایجاد شبکه های مردمی حول محور هیئت های محله - تقویت همبستگی شیعه-سنی از طریق آیین های مشترک (مانند عزاداری اهل بیت) - نقش هیئت ها در مدیریت بحران های اجتماعی (مانند کمک رسانی در سیل) - کاهش شکاف طبقاتی با میزبانی از اقصاء مختلف در مراسم - نهادهای سازای روحیه جمعی در مقابل فردگرایی مدرن
مکانیسم های پدافند غیرعامل فرهنگی	- آموزش رسانه ای به مداحان برای مقابله با شبهه پردازی در فضای مجازی - تولید محتوای دیجیتال مبتنی بر روایت های عاشورا (اینفوگرافی، کلیپ های کوتاه) - استفاده از هنر های تجسمی (نقاشی دیواری، نمایشگاه های خیابانی) برای انتقال مفاهیم امنیتی - طراحی بازی های رایانه ای با درون مایه های دینی برای نسل جوان - ایجاد ائتلاف های بین المللی هیئت ها برای مقابله با اسلام هراسی
آسیب شناسی راهبردی	- نفوذ جریان های انحرافی در هیئت ها با شبهه سازی در مبانی کلامی - ضعف در نظام آموزشی تخصصی برای مداحان و ذاکرات - چالش های مالی و عدم حمایت نهادهای حاکمیتی از هیئت های خودجوش - ناهماهنگی بین هیئت ها و نهادهای امنیتی در شناسایی تهدیدات فرهنگی - کاهش جذابیت آیین های سنتی برای نسل دیجیتال



ب: تجزیه و تحلیل یافته‌ها

در این بخش، به تحلیل کلان پنج مضمون فراگیر به دست آمده از فرآیند تحلیل مضمون پرداخته می‌شود تا روابط متقابل، همبستگی و تعامل میان ابعاد مختلف نقش هیئت‌های مذهبی در امنیت فرهنگی-هویتی روشن گردد. این مضامین -از بازتعریف مفاهیم در چارچوب هویت بخشی اسلامی- ایرانی، تولید گفتمان‌های مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی، ایجاد انسجام اجتماعی، تشریح مکانیسم‌های پدافند غیرعامل فرهنگی تا شناسایی ابعاد آسیب‌شناسی راهبردی - به طور یکپارچه نمایانگر ابعاد کلیدی و مولد امنیت فرهنگی هستند. تحلیل روابط میان این مضامین، زمینه ایجاد یک مدل یکپارچه و راهبردی را فراهم می‌آورد و امکان درک عمیق‌تر از چگونگی تداخل و تعامل این ابعاد در تقویت امنیت فرهنگی-هویتی و تأثیرگذاری بر امنیت ملی را فراهم می‌کند.

تحلیل مضمون فراگیر ۱: هویت بخشی اسلامی-ایرانی

در تحلیل مضمون فراگیر «هویت بخشی اسلامی-ایرانی»، نقش هیئت‌های مذهبی در ارائه مدل‌های بدیل و مقاوم در برابر گفتمان‌های معارض برجسته شده است. این تحلیل به طور شفاف نقش هیئت‌های مذهبی را در تقویت هویت اسلامی-ایرانی تشریح می‌کند. ترکیب مضامین سازمان دهنده به گونه‌ای است که نه تنها ابعاد مختلف هویت بخشی را نمایان می‌سازد، بلکه ارتباط منطقی میان آن‌ها و چگونگی تعاملشان در راستای تقویت هویت اسلامی-ایرانی را نیز مشخص می‌کند.

۱. بازتعریف مفاهیم شهادت و ایثار: هیئت‌ها مفاهیم معنوی مانند شهادت را به گفتمان‌های زنده مقاومتی تبدیل کرده‌اند که ارزش‌های فرهنگی را در برابر مصرف‌گرایی مدرن تقویت می‌کنند. رابطه پنهان: شهادت به عنوان گفتمان مقاومت ← کاهش جذابیت مصرف‌گرایی ← پایداری فرهنگی.

۲. تقویت ایرانیت از طریق روایتگری ملی-مذهبی: پیوند میان داستان عاشورا و رویدادهایی چون دفاع مقدس، هویتی ترکیبی از اسلام و ایرانیت ارائه می‌دهد که گفتمان‌های جدایی طلبانه را تضعیف می‌کند. رابطه پنهان: تلفیق عاشورا و دفاع مقدس ← هویت ترکیبی اسلامی-ایرانی ← کاهش تأثیر گفتمان‌های معارض.

۳. مقابله با گسست نسلی با هنر و مداحی نوین: ابزارهایی مانند موسیقی مدرن و گرافیک



دیجیتال به هیئت‌ها کمک کرده‌اند تا زبان سنت را برای نسل جوان جذاب‌تر سازند. رابطه پنهان: هنر نوین ← جذب نسل جوان ← مهار شکاف هویتی.

۴. ترویج سبک زندگی اسلامی-ایرانی: آیین‌های جمع‌گرایانه مانند نذری پزی، ارزش‌های اجتماعی و همبستگی را در جامعه تقویت می‌کنند. رابطه پنهان: سبک زندگی جمع‌گرایانه ← کاهش فردگرایی ← تقویت انسجام اجتماعی.

۵. نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در خانواده: روضه‌های خانوادگی نقش مهمی در تربیت نسل متعهد و متصل به هویت دینی دارند. رابطه پنهان: آموزش اخلاق در خانواده ← تقویت پیوند خانواده و جامعه ← افزایش مصونیت فرهنگی.

این نسخه نیز ارتباط پنهان میان مضامین سازمان دهنده را حفظ می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه این مضامین به‌طور هم‌افزا، هویت‌بخشی اسلامی-ایرانی را تقویت می‌کنند. این تحلیل نشان می‌دهد که چگونه هر یک از مضامین سازمان دهنده، به‌صورت مجزا و در تعامل با یکدیگر، به تقویت هویت‌بخشی اسلامی-ایرانی توسط هیئت‌های مذهبی کمک می‌کنند.

تحلیل مضمون فراگیر ۲: گفتمان سازی مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی

در تحلیل مضمون فراگیر «گفتمان سازی مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی»، مشخص شد که هیئت‌های مذهبی با ایجاد یک نظام معنایی ساختارمند و پویا، نقشی کلیدی در مقابله با حملات فکری و ارزشی دشمن ایفا می‌کنند. در ادامه، خلاصه مضامین سازمان دهنده و روابط پنهان میان آن‌ها ارائه شده است:

۱. تولید گفتمان «استکبارستیزی» با استناد به سخنان امام حسین (ع): با استفاده از پیام‌های عاشورایی مانند «هیئات منا الذله»، استکبارستیزی از سطح یک شعار به یک فریضه دینی ارتقا داده شده است. رابطه پنهان: استکبارستیزی دینی ← تقویت مقاومت فرهنگی ← کاهش تأثیر گفتمان‌های مصرف‌گرایانه.

۲. بازخوانی مفاهیم قرآنی مانند «جهاد اکبر» در فضای مجازی: هیئت‌ها با تولید محتوا در فضای دیجیتال، مفهوم جهاد اکبر را به گفتمان مقاومت فردی در برابر آسیب‌های فضای مجازی تبدیل کرده‌اند. رابطه پنهان: بازخوانی قرآنی ← تقویت آگاهی جوانان ← مقابله بانفوذ فضای مجازی.

۳. تقابل گفتمانی با روایت‌های لیبرال-سکولار از آزادی: بازتعریف مفهوم آزادی در قالب «آزادی



در عبودیت» با الهام از اسارت اهل بیت در عاشورا، پایه‌های سکولاریسم را به چالش می‌کشد. رابطه پنهان: بازتعریف آزادی ← تثبیت هویت ارزشی ← کاهش نفوذ سکولاریسم.

۴. ساخت روایت‌های بدیل از مفاهیم مدرن مانند عدالت: عدالت حسینی با تأکید بر ارزش‌های دینی، فراتر از اقتصاد به چارچوبی معنوی تبدیل شده و ذهنیت جامعه را به عدالت‌خواهی نزدیک‌تر کرده است. رابطه پنهان: عدالت دینی ← رد گفتمان‌های لیبرالی ← تقویت مردم‌سالاری دینی.

۵. بهره‌گیری از ادبیات حماسی در شعارنویسی‌های خیابانی: شعارهای مذهبی-ملی مبتنی بر ادبیات حماسی، هویتی مشترک را ایجاد کرده و توانسته‌اند تأثیر جنگ روانی دشمن را کاهش دهند. رابطه پنهان: شعارهای حماسی ← خلق هویت مشترک ← مقابله با جنگ روانی.

این تحلیل نشان می‌دهد که هیئت‌های مذهبی چگونه از عناصر گفتمانی برای ایجاد مقاومت فرهنگی و ارزشی در برابر تهدیدات معاصر بهره می‌برند و هر یک از مضامین سازمان دهنده در تعاملی هم‌افزا به تقویت این گفتمان کلیدی کمک می‌کنند.

تحلیل مضمون فراگیر ۳: انسجام‌بخشی اجتماعی

انسجام در تحلیل مضمون فراگیر «انسجام‌بخشی اجتماعی» مشخص شد که هیئت‌های مذهبی با ایجاد شبکه‌های مردمی، تقویت همبستگی میان گروه‌های مذهبی و قومی و تبدیل بحران‌ها به فرصت‌های همبستگی، نقش اساسی در تثبیت امنیت فرهنگی و اجتماعی ایفا می‌کنند. مضامین سازمان دهنده، هر یک بعدی از این ظرفیت را نشان می‌دهند:

۱. ایجاد شبکه‌های مردمی حول محور هیئت‌های محله: هیئت‌های محلی به عنوان «سلول‌های زنده اجتماعی» در بحران‌ها، مانند دوران کرونا، به پایگاه‌هایی برای حمایت اجتماعی تبدیل شدند و احساس مشارکت عمومی را تقویت کردند. رابطه پنهان: شبکه‌های مردمی ← بازوی اجرایی نرم برای نهادهای امنیتی.

۲. تقویت همبستگی شیعه-سنی از طریق آیین‌های مشترک: با برگزاری آیین‌های مشترک، مرزهای مذهبی کاهش یافته و انسجام مذهبی تقویت می‌شود که به‌ویژه در مناطق مرزی، اهداف تروریستی را خنثی کرده است. رابطه پنهان: انسجام مذهبی ← کاهش اهداف تروریستی.

۳. نقش هیئت‌ها در مدیریت بحران‌های اجتماعی: هیئت‌ها با سازمان‌دهی نیروهای داوطلب،



در بحران‌هایی مانند سیل، به بازسازی روحی آسیب‌دیدگان کمک کرده و اعتماد عمومی را افزایش داده‌اند. رابطه پنهان: مدیریت بحران ← اعتماد عمومی ← انسجام اجتماعی.

۴. کاهش شکاف طبقاتی با میزبانی از اقشار مختلف: با ایجاد محیطی که در آن اقشار مختلف کنار هم عزاداری می‌کنند، شکاف طبقاتی کاهش یافته و وفاق ملی تقویت شده است. رابطه پنهان: کاهش گفتمان طبقاتی ← تقویت وفاق ملی.

۵. نهادینه‌سازی روحیه جمعی در مقابل فردگرایی مدرن: آیین‌هایی مانند نذری دادن روحیه ایثار و مسئولیت‌پذیری اجتماعی را تقویت کرده و هزینه‌های نظارت اجتماعی دولت را کاهش داده‌اند. رابطه پنهان: جامعه‌پذیری دینی ← تقویت مسئولیت اجتماعی.

این تحلیل نشان می‌دهد که هیئت‌های مذهبی با تلفیق رویکردهای متنوع، نه تنها پیوندهای اجتماعی را تقویت می‌کنند، بلکه به عنوان یک عامل مؤثر در تثبیت امنیت فرهنگی و اجتماعی عمل می‌کنند.

تحلیل مضمون فراگیر ۴: مکانیسم‌های پدافند غیرعامل فرهنگی

هیئت‌های در تحلیل مضمون فراگیر «مکانیسم‌های پدافند غیرعامل فرهنگی»، هیئت‌های مذهبی با استفاده از ابزارهای نوین و خلاقانه، به عنوان سپر نرم در برابر تهدیدات ارزشی و روانی دشمن عمل کرده‌اند. این مکانیسم‌ها، از آموزش‌های تخصصی تا تولید محتوا و دیپلماسی فرهنگی، نقش مهمی در تقویت امنیت فرهنگی ایفا می‌کنند. در ادامه، مضامین سازمان دهنده و روابط پنهان آن‌ها به طور خلاصه ارائه شده است:

۱. آموزش رسانه‌ای به مداحان برای مقابله با شبهه: دوره‌های تخصصی مانند «روضه‌خوانی سایبری» مداحان را به سربازان سایبری تبدیل کرده که توانایی پاسخگویی به شبهات دینی در فضای مجازی را دارند. رابطه پنهان: تربیت مداحان به عنوان «سربازان سایبری» ← ایجاد سپر فرهنگی در فضای مجازی.

۲. تولید محتوای دیجیتال مبتنی بر روایت‌های عاشورا: تولید کلیپ‌ها و استیکرهای مذهبی، مفاهیم مقاومت را با جلوه‌های بصری مدرن به نسل جوان منتقل کرده و هویت دینی را در پلتفرم‌های غربی بازسازی کرده است. رابطه پنهان: بازسازی هویت دینی در فضای مجازی ← استعمارزدایی از پلتفرم‌های غربی.

۳. استفاده از هنرهای تجسمی برای انتقال مفاهیم امنیتی: نقاشی‌های دیواری که شهدای مدافع



حرم را به اسطوره‌هایی الهام‌بخش تبدیل می‌کنند، هزینه روانی دشمن را افزایش داده‌اند. رابطه پنهان: تبدیل شهید به نماد ← افزایش هزینه روانی برای دشمن.

۴. طراحی بازی‌های رایانه‌ای با درون‌مایه‌های دینی: بازی‌هایی مانند «رزمندگان عاشورا» با تأکید بر اخلاق و ارزش‌های دینی، نسل جوان را به مفاهیم ضد خشونت نزدیک‌تر کرده‌اند. رابطه پنهان: بازی‌های دینی ← تربیت نسل ضد خشونت ← مقابله با افراط‌گرایی.

۵. ایجاد ائتلاف‌های بین‌المللی هیئت‌ها برای مقابله با اسلام‌هراسی: ارسال پیام‌های تصویری به زبان‌های مختلف، گفتمان مقاومت را جهانی کرده و جایگاه ایران را در جهان اسلام تقویت کرده است. رابطه پنهان: هیئت‌ها به عنوان دیپلماسی فرهنگی ← تقویت جایگاه ایران در جهان اسلام.

این تحلیل نشان می‌دهد که هیئت‌های مذهبی، با استفاده از ابزارهای فرهنگی و نوآورانه، توانسته‌اند به عنوان یک نیروی مؤثر در تقویت امنیت فرهنگی و مقابله با تهدیدات نرم عمل کنند.

تحلیل مضمون فراگیر ۵: آسیب‌شناسی راهبردی

هیئت‌های در تحلیل مضمون فراگیر «مکانیسم‌های پدافند غیرعامل فرهنگی»، هیئت‌های مذهبی با بهره‌گیری از ابزارهای نوین و خلاقانه، به عنوان سپر نرم در برابر تهدیدات ارزشی و روانی دشمن عمل کرده‌اند. این مکانیسم‌ها، از آموزش‌های تخصصی تا تولید محتوا و دیپلماسی فرهنگی، نقش مهمی در تقویت امنیت فرهنگی ایفا می‌کنند. در ادامه، مضامین سازمان دهنده و روابط پنهان آن‌ها به طور خلاصه ارائه شده است:

۱. آموزش رسانه‌ای به مداحان برای مقابله با شبهه: دوره‌های تخصصی مانند «روضة خوانی سایبری» مداحان را به سربازان سایبری تبدیل کرده که توانایی پاسخگویی به شبهات دینی در فضای مجازی را دارند. رابطه پنهان: تربیت مداحان به عنوان «سربازان سایبری» ← ایجاد سپر فرهنگی در فضای مجازی.

۲. تولید محتوای دیجیتال مبتنی بر روایت‌های عاشورا: تولید کلیپ‌ها و استیکرهای مذهبی، مفاهیم مقاومت را با جلوه‌های بصری مدرن به نسل جوان منتقل کرده و هویت دینی را در پلتفرم‌های غربی بازسازی کرده است. رابطه پنهان: بازسازی هویت دینی در فضای مجازی ← استعمارزدایی از پلتفرم‌های غربی.

۳. استفاده از هنرهای تجسمی برای انتقال مفاهیم امنیتی: نقاشی‌های دیواری که شهدای مدافع



حرم را به اسطوره‌هایی الهام‌بخش تبدیل می‌کنند، هزینه روانی دشمن را افزایش داده‌اند. رابطه پنهان: تبدیل شهید به نماد ← افزایش هزینه روانی برای دشمن.

۴. طراحی بازی‌های رایانه‌ای با درون‌مایه‌های دینی: بازی‌هایی مانند «رزمندگان عاشورا» با تأکید بر اخلاق و ارزش‌های دینی، نسل جوان را به مفاهیم ضد خشونت نزدیک‌تر کرده‌اند. رابطه پنهان: بازی‌های دینی ← تربیت نسل ضد خشونت ← مقابله با افراط‌گرایی.

۵. ایجاد ائتلاف‌های بین‌المللی هیئت‌ها برای مقابله با اسلام‌هراسی: ارسال پیام‌های تصویری به زبان‌های مختلف، گفتمان مقاومت را جهانی کرده و جایگاه ایران را در جهان اسلام تقویت کرده است. رابطه پنهان: هیئت‌ها به عنوان دیپلماسی فرهنگی ← تقویت جایگاه ایران در جهان اسلام.

این تحلیل نشان می‌دهد که هیئت‌های مذهبی، با استفاده از ابزارهای فرهنگی و نوآورانه، توانسته‌اند به عنوان یک نیروی مؤثر در تقویت امنیت فرهنگی و مقابله با تهدیدات نرم عمل کنند.

«مدل مفهومی امنیت فرهنگی با محوریت هیئت‌های مذهبی»

این مدل مفهومی جامع که از تحلیل پنج مضمون فراگیر و روابط پنهان آن‌ها الهام گرفته شده است، چارچوبی برای امنیت فرهنگی و اجتماعی ایران ارائه می‌دهد. بر اساس این مدل، هیئت‌های مذهبی به عنوان «کارخانه‌های تولید امنیت نرم» عمل می‌کنند؛ نهادی چندوجهی که از طریق هویت‌بخشی، گفتمان‌سازی، انسجام‌بخشی اجتماعی، پدافند غیرعامل فرهنگی و آسیب‌شناسی راهبردی، زیرساخت‌های امنیتی کشور را تقویت می‌کند. این مدل، علاوه بر ارائه یک استراتژی جامع، روابط میان این پنج مؤلفه کلیدی را تبیین می‌کند.

لایه اول: هویت‌بخشی و گفتمان‌سازی مقاومت

هویت‌بخشی اسلامی-ایرانی: بازتعریف مفاهیمی همچون «شهادت» و «ایثار» از طریق آیین‌های عاشورایی و تلفیق آن‌ها با روایت‌های ملی-مذهبی، به تقویت هویت اسلامی-ایرانی منجر می‌شود. این فرآیند به تولید هویتی مقاوم در برابر گفتمان‌های ضد فرهنگی و ارزش‌های وارداتی کمک می‌کند. رابطه پنهان: تولید «سربازان فکری» برای تقویت هویت جمعی و مقاومت فرهنگی.

گفتمان‌سازی مقاومت: هیئت‌ها با بهره‌گیری از آموزه‌های عاشورایی و قرآنی، مفاهیمی چون «استکبارستیزی» و «جهاد اکبر» را در فضای عمومی و فضای مجازی بسط می‌دهند. این



گفتمان‌ها، مقاومت را به یک ارزش بومی و دینی تبدیل کرده‌اند. رابطه پنهان: ارائه چارچوب معنایی بومی برای مقابله با تهدیدهای فرهنگی و روانی.

لایه دوم: انسجام‌بخشی اجتماعی و پدافند غیرعامل فرهنگی

انسجام‌بخشی اجتماعی: هیئت‌های مذهبی با ایجاد شبکه‌های مردمی و تقویت ارتباطات مذهبی میان اقشار مختلف (از جمله شیعه و سنی)، به کاهش شکاف‌های طبقاتی و ایجاد وحدت اجتماعی کمک می‌کنند. این شبکه‌ها، علاوه بر مدیریت بحران‌های اجتماعی، اعتماد عمومی به نظام را افزایش می‌دهند. رابطه پنهان: شبکه‌های مردمی ← کاهش بار مالی نهادهای امنیتی ← تخصیص منابع به تهدیدات کلان‌تر.

پدافند غیرعامل فرهنگی: از تولید محتوای دیجیتال تا طراحی بازی‌های رایانه‌ای و هنرهای تجسمی، هیئت‌ها سپر معنوی و روانی جامعه را در برابر تهدیدات دشمن ایجاد کرده‌اند. این فعالیت‌ها به‌طور غیرمستقیم به کاهش تأثیر تهاجم‌های فرهنگی و روانی کمک می‌کنند. رابطه پنهان: تقویت هویت دینی از طریق نفوذ در فضای معنوی جامعه.

لایه سوم: آسیب‌شناسی راهبردی

شناسایی نقاط کور: آسیب‌هایی چون ضعف در آموزش مداحان، وابستگی مالی هیئت‌ها و مقاومت در برابر نوآوری، تهدیداتی است که می‌تواند کارکرد هیئت‌ها را محدود کند. رفع این نقاط ضعف، کارآمدی زنجیره امنیت فرهنگی-اجتماعی را تضمین می‌کند. رابطه پنهان: شناسایی و رفع آسیب‌ها ← تکمیل زنجیره امنیتی.

روابط میان لایه‌ها:

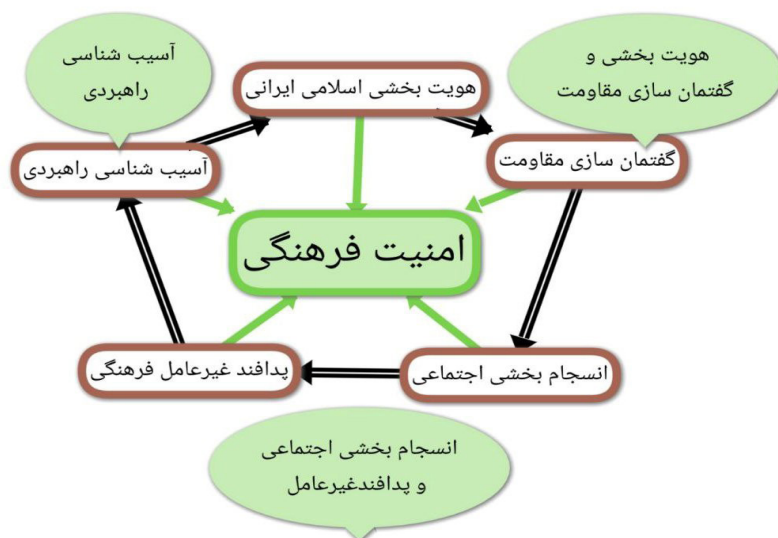
هویت‌بخشی و گفتمان‌سازی مقاومت: تقویت ارزش‌های دینی ← تولید «سربازان فکری» ← مقابله با تهدیدات فرهنگی و روانی.

انسجام‌بخشی اجتماعی و پدافند غیرعامل فرهنگی: شبکه‌های اجتماعی ← ایجاد سپر اجتماعی ← تقویت اعتماد عمومی به نظام.

آسیب‌شناسی راهبردی: شناسایی نقاط ضعف ← اصلاح ساختار ← تضمین پایداری امنیت داخلی.



این مدل، با تأکید بر نقش چندوجهی هیئت‌های مذهبی، به عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارهای امنیت نرم، نقشی کلیدی در ساختار امنیت داخلی ایفا می‌کند. هیئت‌ها، از هویت بخشی تا مدیریت بحران و از گفتمان سازی تا آسیب زدایی، بستری جامع برای امنیت فرهنگی-اجتماعی فراهم کرده‌اند. با اتخاذ این مدل، سیاست‌گذاری‌های فرهنگی کشور می‌تواند به سمت بهره‌وری بیشتر از ظرفیت‌های مردمی و غیر وابسته حرکت کند.



شکل شماره ۱. مدل مفهومی امنیت فرهنگی با محوریت هیات‌های مذهبی

اجزا و عناصر مدل پنج ضلعی امنیت فرهنگی-هویتی:

هویت بخشی اسلامی-ایرانی: تولید «سربازان فکری» از طریق بازتعریف ارزش‌های دینی و ملی که سنگ بنای هویت مقاوم و پایدار در برابر تهدیدات ارزشی است.

گفتمان سازی مقاومت: ارائه چارچوب معنایی بومی بر اساس آموزه‌های عاشورایی و قرآنی، به عنوان ابزار مقابله با تهدیدات روانی و فرهنگی دشمن.

انسجام بخشی اجتماعی: شبکه‌های مردمی هیئت‌ها، به عنوان زیرساخت اجرایی برای عملی سازی گفتمان مقاومت، نقش مهمی در کاهش شکاف‌های اجتماعی و تقویت همبستگی دارند.



پدافند غیرعامل فرهنگی: استفاده از فناوری‌های نوین، تولید محتوای دیجیتال و بهره‌گیری از هنرهای تجسمی، به‌عنوان سامانه دفاعی معنوی و روانی در برابر تهدیدات نرم. آسیب‌شناسی راهبردی: شناسایی نقاط ضعف مانند نفوذ جریان‌های انحرافی و ضعف در آموزش تخصصی و ارائه راهکار برای تضمین پایداری و تاب‌آوری کل سیستم امنیتی.

ویژگی متمایز مدل: این مدل، حلقه مفقوده میان «امنیت نرم» و «مشارکت مردمی» را با بهره‌گیری از مکانیسم‌های هیئت‌های مذهبی پر می‌کند؛ از روزه‌های خانوادگی و راهپیمایی اربعین گرفته تا تولید محتوای دیجیتال و برگزاری دوره‌های رسانه‌ای، همه نشان‌دهنده نقش جامع این نهادها در امنیت داخلی و مقاومت فرهنگی هستند.

مدل پنج‌ضلعی امنیت فرهنگی-هویتی، ساختار منحصر به فردی دارد که از سه لایه عملکردی و پنج ضلع مفهومی تشکیل شده است. این ساختار به‌گونه‌ای طراحی شده که لایه‌ها و اضلاع مکمل یکدیگر باشند:

سه لایه عملکردی: لایه‌ها ترتیب زمانی و فرایندی را نشان می‌دهند.

لایه اول: هویت‌بخشی و گفتمان‌سازی مقاومت؛ تمرکز بر مبانی فرهنگی و معنوی. لایه دوم: انسجام‌بخشی اجتماعی و پدافند غیرعامل فرهنگی؛ تمرکز بر اجرای راهبردها و ایجاد سپر اجتماعی. لایه سوم: آسیب‌شناسی راهبردی؛ تمرکز بر اصلاح و تقویت نظام برای ایجاد تاب‌آوری. پنج ضلع مفهومی: هر ضلع نمایانگر یک بخش اصلی از مدل است که به‌صورت ثابت و مستقل عمل کرده، اما به‌طور هم‌افزا با دیگر اضلاع همکاری دارد:

هویت‌بخشی اسلامی-ایرانی، گفتمان‌سازی مقاومت، انسجام‌بخشی اجتماعی، پدافند غیرعامل فرهنگی، آسیب‌شناسی راهبردی

نقش هم‌افزایی میان لایه‌ها و اضلاع: لایه‌ها ساختار اجرایی و فرایند پویای مدل را نشان می‌دهند، در حالی که اضلاع هسته اصلی مفاهیم و عناصر ساختاری مدل هستند. برای نمونه:

لایه اول (هویت‌بخشی و گفتمان‌سازی) مستقیماً به دو ضلع مرتبط است.

لایه دوم، پشتیبانی اجتماعی و معنوی از طریق انسجام‌بخشی و پدافند را عملیاتی می‌کند.

لایه سوم، نقاط ضعف در تمامی اضلاع و لایه‌ها را شناسایی و رفع می‌کند.

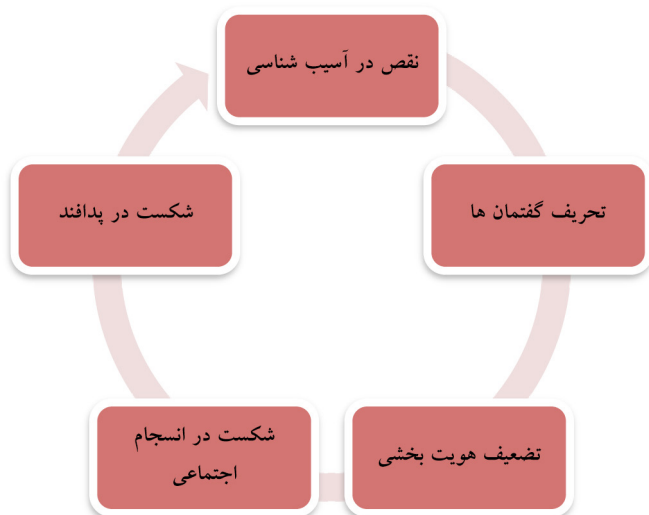
تعاملات مثبت و منفی:

تعامل مثبت: هویت‌بخشی ← گفتمان‌سازی مقاومت ← انسجام اجتماعی ← اجرای پدافند
← افزایش تاب‌آوری.



شکل شماره ۲. تعاملات مثبت

تعامل منفی (در صورت غفلت): نقص در آسیب شناسی ← تحریف گفتمان ها ← تضعیف هویت بخشی ← شکست در انسجام اجتماعی و پدافند.



شکل شماره ۳. تعاملات منفی



این توضیحات به درک دقیق‌تر ساختار مدل کمک می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه ترکیب لایه‌ها و اضلاع، پویایی و کارآمدی سیستم امنیت فرهنگی-هویتی را تضمین می‌کند. این مدل یکپارچه نشان می‌دهد که هیئت‌های مذهبی، با هزینه‌های کم و اثربخشی بالا، زیرساخت‌های جامع امنیت نرم را ایجاد می‌کنند که می‌تواند الگویی جهانی برای امنیت فرهنگی مبتنی بر معنویت باشد. نادیده گرفتن این ظرفیت، به معنای تضعیف یکی از اصلی‌ترین منابع امنیت فرهنگی-اجتماعی ایران است. برنامه‌ریزی بر اساس این مدل، امکان تدوین سند «مهندسی امنیت فرهنگی جمهوری اسلامی ایران» را فراهم می‌کند که در آن هیئت‌های مذهبی به‌عنوان رکن اصلی پدافند نرم شناخته می‌شوند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

پیشینه پژوهش‌های داخلی و بین‌المللی نشان می‌دهد که رابطه میان دین‌داری و امنیت فرهنگی-اجتماعی همواره مورد توجه قرار گرفته است. پژوهش‌هایی نظیر «نسبت مفهومی فرهنگ و امنیت» (پورسعید، ۱۴۰۱) و «شبکه‌سازی شیعیان جهان» (خرمشاد و همکاران، ۱۴۰۱) بر اهمیت مشارکت در اجتماعات مذهبی و شبکه‌سازی برای تقویت امنیت فرهنگی تأکید دارند. همچنین، مطالعات شفيعی و مولایی (۱۳۹۹) و عبدالمحمدي و همکاران (۱۳۹۵) به بررسی مؤلفه‌های معنوی و ارزش‌های دینی در ایجاد احساس امنیت پرداخته‌اند. در مقابل، برخی پژوهش‌ها مانند پویافر (۱۴۰۰) کاهش نقش نهاد دین در جامعه را به‌عنوان چالشی در الگوبرداری از دین‌داری مطرح کرده‌اند.

پژوهش حاضر، علاوه بر تأیید موارد مثبت دین‌داری، مدل مفهومی پنج‌ضلعی امنیت فرهنگی-هویتی را به‌عنوان چارچوبی جامع برای تقویت امنیت داخلی با محوریت هیئت‌های مذهبی ارائه می‌دهد. هیئت‌های مذهبی در جمهوری اسلامی ایران، نه تنها به‌عنوان نهادهای آیینی بلکه به‌عنوان «سازمان‌های پیشران امنیت نرم» شناخته می‌شوند. این نهادها، با بهره‌گیری از ظرفیت‌های چندوجهی خود، از هویت‌بخشی اسلامی-ایرانی تا آسیب‌زدایی راهبردی، چرخه‌ای بازخوردی و یکپارچه ایجاد کرده‌اند که به تثبیت امنیت فرهنگی-اجتماعی کمک می‌کند.

پیشنهادهای اجرایی و راهبردی

طراحی دوره‌های آموزشی تخصصی: برگزاری دوره‌های «مهارت‌های رسانه‌ای» و «کلام اسلامی



روزآمد» برای بهبود کیفیت روایت و تقویت توانایی مقابله با شبهه‌های دینی در فضای مجازی. ادغام در اسناد بالادستی امنیت ملی: معرفی هیئت‌های مذهبی به‌عنوان بازوی مردمی نهادهای فرهنگی-امنیتی در برنامه‌های سیاست‌گذاری امنیت ملی. ایجاد صندوق حمایت مالی: تأسیس صندوق حمایتی جهت تأمین استقلال مالی هیئت‌های خودجوش و جلوگیری از وابستگی به منابع غیر معتبر. راه‌اندازی پلتفرم‌های تعاملی: ایجاد سازوکارهایی برای ارتباط مستمر هیئت‌های مذهبی و نهادهای امنیتی با هدف شناسایی و خنثی‌سازی تهدیدات فرهنگی. توسعه دیپلماسی هیأت‌محور: گسترش ابتکارات بین‌المللی برای مقابله با اسلام‌هراسی و افزایش تأثیر فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در جهان.



فهرست منابع

قرآن کریم

۱. آبروش، رحیم (۱۴۰۱). هیئت فرهنگ‌ساز؛ هیئت فرهنگ‌سوز، مطالعات آئینی «ع»، سال اول، شماره ۱، اردیبهشت، صفحات ۱۷-۲۰.
۲. پوراحمد، احمد- عیوض لو، محمود- حامد، محبوبه- عیوض لو، داود و رضایی، فرشته (۱۳۹۱). بررسی رابطه دین‌داری و احساس امنیت در فضاهای شهری و روستایی (مورد مطالعه: شهرستان کوه دشت). پژوهش‌های راهبردی نظم و امنیت، ۱(۱)، ۱-۲۰.
۳. پورسعید، فرزاد (۱۴۰۱). نسبت مفهومی فرهنگ و امنیت: جستاری در چیستی امنیت فرهنگی. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۵(۴)، ۱۷۷-۲۱۵.
۴. پویافر، محمدرضا (۱۴۰۰). تحولات دین‌داری و بعد اجتماعی امنیت ملی در ایران. فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۴(۳)، ۳۱-۶۴.
۵. خرمشاد، محمدباقر- جمشیدیان، هادی- آقای فیروزآبادی، سید حسن- اختری، محمد حسن و راشد، عبدالرضا (۱۴۰۱). شبکه‌سازی شیعیان جهان؛ فرصت‌ها و چالش‌های پیش رو. امنیت ملی، ۱۲(۴۵)، ۱۷۹-۲۰۶.
۶. شایگان، فریبا (۱۳۹۲). «دین‌داری و احساس امنیت (مطالعه موردی دانش‌آموزان دختر شهر تهران)»، برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۴(۱۵)، صص ۱۶۹-۱۹۹.
۷. شفیعی، جمال و مولایی، محمد. (۱۳۹۹). نظریه‌پردازی؛ الگوی راهبردی دین در تولید امنیت فرهنگی، امنیت ملی، ۱۰(۳۶)، ۴۳-۸۶.
۸. صمدی، معصومه (پاییز ۱۴۰۱). «بررسی علل آسیب‌پذیری نظام آموزشی در پرورش هویت دینی دانش‌آموزان»، فصلنامه مطالعات ملی، سال بیست و سوم، شماره ۳، شماره پیاپی ۹۱، صص ۳۳-۵۴.
۹. طالبان، محمدرضا (پاییز و زمستان ۱۳۸۸). «چارچوبی مفهومی برای پیمایش دین‌داری در ایران»، اسلام و علوم اجتماعی، دوره یکم، شماره ۲، شماره پیاپی ۲، صفحه ۷-۲۸.
۱۰. عبدالمحمدی، امیر- نوابخش، مهرداد- حقیقتیان، منصور و رضوی، محمد (۱۳۹۵). «بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی با تأکید بر ابعاد دین‌داری/ (مورد مطالعه: شهروندان ۱۸ سال به بالای شهر تهران)» نظم و امنیت انتظامی، شماره ۴(پیاپی ۳۶)، ۹۷-۱۲۰.



۱۱. علم الهدی، جمیله (۱۳۸۷). «تبیین فلسفه تعلیم و تربیت رسمی در اسلام» طرح تدوین سند ملی آموزش و پرورش. کمیته مطالعات نظری
۱۲. قنبری برزیان، علی و همتی، رضا (۱۳۹۴). «هویت دینی در جامعه ایرانی: مرور نظام‌مند مطالعات انجام‌شده (۱۳۸۰-۱۳۹۲)»، جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۶(۳)، صص ۱۱۷-۱۳۸.
۱۳. کامران، فریدون و عبادتی نظر لو، سمیه (۱۳۸۹). «بررسی عوامل اقتصادی اجتماعی مؤثر بر احساس آرامش و امنیت اجتماعی زنان دانشجو». فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال سوم، ۴۳-۵۶، (۶).
۱۴. گل محمدی، احمد (۱۳۸۶). «جهانی‌شدن، فرهنگ و هویت»، تهران، نشر نی، چاپ سوم.
۱۵. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان نشر: تهران، نی.
۱۶. مرکز رصد فرهنگی کشور، (تابستان ۱۴۰۲). «گزارش رصد فرهنگی (۴۶) نوجوانان تهران و مسجد بررسی وضعیت ارتباط نوجوانان با مسجد»، چاپ اول (۱۴۰۲)، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
۱۷. مظاهری، محسن (۱۳۸۹). «رسانه شیعه: جامعه‌شناسی آیین‌های سوگواری و هیئت‌های مذهبی در ایران»، تهران، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل.
۱۸. نوروژی، فیض اله و فولادی سپهر، سارا (۱۳۸۸). بررسی احساس امنیت اجتماعی زنان ۲۹-۱۵ ساله شهر تهران و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن. فصلنامه راهبرد، سال ۱۸، (۵۳)، ۱۶۰-۱۲۹.
۱۹. هاشمیان فر، سید علی - دهقانی، حمید و اکبر زاده، فاطمه (۱۳۹۲). «تأثیر دین‌داری و رسانه‌های جمعی بر احساس امنیت اجتماعی دانشجویان». پژوهش‌های راهبردی نظم و امنیت، سال دوم، (۱)، ۵۳-۷۲.
20. Benoist, A.D. (2004) On Identity, Originally appeared in éléments 113, Translated by Kathy Ack-erman and Julia Kostova, Accessed by www.alaindebenoist.com/pdf/on_identity.pdf.
21. Boyatzis, R. E. (1998). Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development. Sage Publications, Inc.
22. Buzan, B.; Waever, O. & De Wilde, J. (1998). Security: A New Framework for Analysis. Colorado: Lynne Rinner Publishers, Inc., Boulder.
23. Chabot, C. (1995). Defining high Technology. Stanford: Stanford.
24. Coleman, J. S. & Hoffer, T. (1987). Public and Private High Schools: The Impact of Communities. New York: Basic Books.

25. Cui S. & Li J. (2011). Desecuritizing frontier security in China: Beyond the positive and negative debate. *Cooperation and Conflict*, 46(2), 144-165.
26. Karakus, O. F.; McGarrell, E. & Basibuyuk, O. (2010). Fear of crime among citizens of Turkey. *Journal of criminal justice*, (38) retrieved from: www.science direct.com.
27. Karanauskien, D. & Kardelis, K. (2005) The Relationship between Students' Academic Identity and Academic Achievements, *Social Sciences / Socialiniai mokslai*. 1, 47: 60- 70.
28. Litchfield, Alleh W.; Darwin, Thomas, L. & Doali, Bing (2009). Dimensions of Religiosity as Mediators of the Relations between Parenting and Adolescent Deviant Behavior. *Journal of Adolescent Research*, 12(1), 75-88.
29. Panić, B. (2009). Societal security-security and identity. *Western Balkan Security Observer*, (13), 29-39.
30. Pantazis, C. (2009). Fear of Crime Vulnerability and Poverty British. *Journal of Criminology*, 40(3), 414-436.
31. Peek, L. (2005) "Becoming Muslim: The Development of a Religious Identity". *Sociology of Religion*, Vol. 66, No. 3, p 215-242.

